

למאמר ל

גדרי הכובש והמושל

הכדל טבע האדם מטבע בעלי חיים

תורה דברי הגרי"ס בתכונות האדם המשתנים מפעם לפעם בעת שאינו עוצרם בדרך תבונתו לקיימם על האמת, וכן שיש אפשרות לאדם להפוך טבעו כמו שהופך את טבע בע"ח ולעשותם בני תרבות, ושטבע האדם משתנה ע"י הלימוד וההרגל, — ביאור גדרי הכובש והמושל, ומרכז הבריאה הוא בעבור האדם המעלה בגדר מושל כמו דרגת אבותינו הק' שהיו מושלים, וכן שלא לעזוב דרך הכבישה אם כי שהתכלית היא גדר המושל.

וביאור הענינים מה שכתב "עינינו רואות בטבעי בע"ח אשר האדם רב חילו לכובשם במאסר רצונו לבל ירעו ובל ישחיתו, גם לעשותם בני תרבות להפוך טבעם ולעקור משורש רוע תכונתם" וכו'. הנה ידוע שלא יתכן להפוך טבע בע"ח ולבטל חמרם וכמו שהגרי"ס בתוכו כתב וז"ל „הלא כל כח קניית המדרגות והמעלות תלוי בשכל האדם, יתרונו על בעלי החיים אשר אין למו להעלותם מעלה מאשר הטבעו" ודבר זה מפורסם אך הנראה בכוונתו עם המשך מאמרו בגדרי הכובש והמושל, והסברו, שגם האדם ששינה טבעו בגדר כובש, ואם כי לעת זו שומר כל התורה כולה, לאותה השואה יתכן להשוות את הבע"ח שמשנה אותם האדם להיות בני תרבות וזה גם עד גבול וגדר נסיון, כי משל אם יזרקו לחתול בן תרבות עכבר מיד ישכח כי בן תרבות הוא (וכמו שבא עוד בס"ד בספר אגרת האדם מאמר נפש האדם פרק ו') וכן גם האדם הכובש יתכן לו בעת נסיון שיתעוררו כוחותיו הישנים, כמו שאמרו (ברכות כ"ט) אמר אביי גמירי טבא לא הוי בישא ויוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי, אמר אביי הוא ינאי הוא יוחנן. וברש"י הוא ינאי ששנינו בקידושין שהרג חכמי ישראל והוא יוחנן שנעשה צדוקי וחזר לרשעתו כי מה שהיה שמונים שנה כה"ג מחברי הפרושים היה זה בגדר כובש ולא מושל וסיפ' יוכיח שנסיונות הצדוקים לקחוהו שבי וודאי שאין זה מושל. ונמצא שגדר הכובש הוא בגדר בע"ח בן תרבות, נוסף על טבעו הטוב אך מעלת אדם המעלה להיות בגדר מושל.

ובעצמות ענין הכוחות הנמצאים בבע"ח כתב המלבי"ם (בראשית ב' י"ט) „כל כוחות מעשה בראשית המפוזרות בכל בע"ח כולם נקבצו באו בנפש האדם וכו' עד שכל מידות בע"ח ששתל ה' בהם בעת היצירה היה הכנה כדי שיתאספו כולם בנפש האדם" יעו"ש. ואם יסתפק אדם באיזה כח אם נמצא בו יראה בבע"ח כח הטבוע בהם וידע כי הכח הלז

שלו אור ביאורים והערות ישראל

נמצא עמוק בו. והלימוד מבע"ח הוא גוף השינוי והיכולת גם בהם מהנמצא בטבעם להוציא ההעלם אל הגילוי בחלקים המסויימים הטבועים בהם ואצל האדם זה כללות הכחות כולם גם בהשגות גדולות נוראות עד היותו "צדיק מושל" כי בשכל הנמצא באדם אמרו החכמים, "השכל מקור כל הטבעים וממנו יפרדו והיו לכמה ראשים" משיג עליונות נצורות כוללים כל הכחות.

ועוד נתבאר בזה כי מעלת האדם על הבע"ח הוא רק כשהגיע להיות מושל כי בגדר הכובש יכול ליפול כשם שבע"ח מתורבת יכול ליפול. והבט ימין וראה (בדברינו על מכתב כ"ט) מזכירת החכם הגדול רבינו קלונימוס בהקדמת העתקתו ספר "אגרת בעלי חיים" וז"ל "שאין בדברים המדיניים והמעשיים מותר לאדם מן הבהמה ומעלה לו עליה ולא בשום דבר שיהיה תחת השכל המעשי, כי כל מה שימצא לאדם ממנו בבחירה ובכח ימצא בשאר, בע"ח בטבע ובפועל ולזה מלאכתם יותר חשובה כמו שמבואר בספר הנפש אבל מותר האדם על הבהמה הוא רק בשכל האנושי כשהוא בפועל, ועל שלימותו האחרון לבד לא זולת זה וזה אמת לא יחלוק בזה רק סכל או מתעקש" עכ"ל. היוצא, כי בטבע בע"ח שזה בפועל ועוד מה שנוסף להם האפשרות לעשותם בני תרבות הנה לא הגיע האדם למעלות אלו כי אצלו הכל בבחירה ובכח, אך בכדי שיהיה ראוי לעמוד על מעלות קניינים ודאי יצטרך לשנות טבעו ליותר ממעלות הבע"ח. וזה בעת שיהיה מושל בשכלו האנושי בפועל, וזה בהתדבקו בשם הנכבד והנורא במידות ה' מה הוא רחום מה הוא חנון וכן כולם והדבק בהשם הנכבד והנורא מקיים והלכת בדרכיו, ולזאת יקרא מושל.

ומש"כ "כן האדם בעצמו יש לאל ידו לכבוש טבעו הרע וכו' וגם לשנות טבעו לטוב ע"י הלימוד וההרגל". דאצל בע"ח השינוי הוא רק במה שמוטבע בהם בצורה פשוטה, ואצל האדם נהפך זה לטבע עליון וכמאמר החכם "הרגל על כל דבר שלטון". והשלטון הוא גם בהשגות שמחוץ לטבעם במה שחונן אותו השי"ת עד היותו חשוב למעלה ממלאכים וכמו שכתב בתוכו (ד"ה אל יפול לב האדם וכו') "כי האדם נברא בתכונה הלזו, שיהיה בכוחו לתקן כוחות נפשו וכו' דומה לעליונים".

בגדרי הכובש והמושל

מש"כ שגדר הכובש הוא בגבורה להתקומם על שכנגדו בחזקה ובאומץ יד, וגדר המושל נעלית היא שכולם סרים למשמעתו, וההסבר, שהכובש רק עוצר את תאוותו ולא שינה את טבעיו להיות תחת ממשלת שכלו, והמושל, שכלו שולט על תאוותו. ותכלית האדם היא להגיע לדרגת האבות שהיו מושלים ברוחם. והסכים שאף שהתכלית היא להיות מושל בכ"ז לא יעזוב את גדרי הכובש כמ"ש.

והענין, (שמואל ב' כ"ג ג') „צדיק מושל יראת אלוקים“, וביאר המלבי"ם, שמצד שינוח עליו רוח דעת ויראת אלוקים, ימשול על עצמו לעמוד בצדקתו, ובכח זה שימשול על עצמו ימשול על האדם בכלל, באופן שיראת אלוקים היא תהיה המושלת אז וכו' יעו"ש. נמצא גדר המושל לעמוד בצדקתו וגם למשול על בנ"א בא מכח יראת אלוקים שהשלים שכלו על תאותו וזה כליל המעלות.

והנה במה שזכר הגרי"ס מענין אבותינו הק' שהיו מושלים ביצרם וכו' מצינו לחז"ל (ב"ב י"ז ע"א) שלשה לא שלט בהם יצר הרע אלו הן אברהם יצחק ויעקב וכו' ויש אומרים אף דוד. ובתוס' אין לפרש שלא שלט כלל דא"כ היכי קבלו עליה אגרא אלא כדאמר (יומא ל"ח) מאי דכתיב רגלי חסידיו ישמור כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא ה"נ כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמם כ"כ להתרחק מן העבירה סייעם הקב"ה מכאן ואילך שלא ישלוט בהם יצר הרע עכ"ל. היינו לא שלט בהן יצר הרע שהגיעו לדרגת מושל וזאת לאחר שהיו בכבישה מתמדת שהיו דוחקים עצמם כ"כ אז סייעם הקב"ה להיות מושלים ובמהרש"א (יומא שם) כיון שיצאו רוב שנותיו וכו' שנא' רגלי חסידיו וגו' מלשון רגילות כיון שהרגיל אדם עצמו להיות חסיד שוב ישמור אותו הקב"ה מלחטא ורגילות הוא שמורגל כן ברוב שנים וכו' יעו"ש. היינו שלהגיע לדרגת מושל זה מכח דרגת הכובש משך שנים רבות עד שמגיע לסייעתא דשמיא וזאת שזכר הגרי"ס „וגם דשנות טבעו לטוב ע"י הלימוד וההרגל“ ועוד בתוכו יעויין.

וענין זה להגיע למעלת מושל דוקא דרך מעלת הכובש כפי שהאריך הגרי"ס כן הוא במידות ו„בלימוד התורה“ק. אמרו (מגילה ו' ע"ב) אם יאמר לך אדם לא יגעתי ומצאתי אל תאמן ובמהרש"א, ועד"ז פירשו בקרא האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד, האמנתי שמצאתי כי אדבר שעניתי ויגעתי מאד בזה אבל כשאמרתי בחפזי בלא יגיעה כל אדם כוזב ולא תאמינו וזאת שחייב הגרי"ס את הכבישה ביגיעה רבה להוציא הנסתרות ממחבואם ולתקנם. וכן, ללומדם, הנה נתבאר מאוד שלולא הכבישה והיגיעה בכח לא יתכן לעולם להגיע לדרגת מושל במידות ולדרגת מציאה בלימוד. כי גם הלימוד נתון תחת גדר המידות, דבתוך המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם מונה שם התנא הרבה ממדות האדם הנקנים דוקא בכבישה יעו"ש.

והוא המבואר בפירהמ"ש להרמב"ם (אבות פ"ה משנה כ"ג) בן הא אומר לפום צערא אגרא, לפי מה שתצטער בתורה יהיה שכרך, ואמרו שלא יתקיים מן החכמה אלא מה שתלמוד בטורח עמל ויראה מן המלמד אבל קריאת התענוג והמנוחה אין קיום לה ולא תועלת בה ואמרו בפירוש מאמרו אף חכמתי עמדה לי, חכמה שלמדתי באף עמדה לי ומפני זה צוה להטיל אימה על התלמידים ואמרו זרוק מרה בתלמידים עכ"ל.

שלח אור ביאורים והערות ישראל

מבואר שגדר העבודה הרבה להגיע לקנינים נעלים וה"ה לשלטון המידות לא יתכן בקלות התענוג והמנוחה. וראיתי להגרש"ז זצ"ל מקלם (באור רש"ז ברא' מקמ"ד) באמרם לא יגעתי ומצאתי אל תאמן, ושאל אבל אם לא יגע, רק שמע מאחר הלא לכאורה מצא והשיב, ואמרנו לא כן שאם שמע ולא יגע בהם ביגיעת עיון של עצמו, אינו מבין כלל יעו"ש. וכזאת לדעת הגר"ס מהנראה דזה קאי גם בכבישת המידות ובהשגת הידיעות. ועוד ברמב"ם (הלכות ת"ת פ"ג הי"ב) אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן ולא באלו שלומדין מתוך עידון וכו' אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד וכו' יעו"ש. וכנ"ל שקיום התורה לא יתכן במי שהשיג ללא יגיעה, שאין זה השגה, והשגה באה רק מכח היגיעה. ודבר זה מבואר במהר"ל (שבת פ"ג ע"ב ד"ה אפילו) אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה וכו' אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. כי בהיות שהתורה שכלית ולא גשמית לא יוכל לקנות מכח הגשמיות רק בעת שיבטל את גופו ואז יש קיום לשכלו להשיג התורה יעו"ש, ואדם הממית עצמו על התורה בלי ספק שצער רב לו וכבישה על גבי כבישה בכל חלקי מדותיו כי התורה נקנית במ"ח דברים הכלולים גם ממידות האדם. ובגוף המדות הוא לשון הגר"ס לזאת מה טוב לאדם אשר מדותיו ישרים להעלותם במדריגה נשגבה בבחינת הכבישה. להרגיל את עצמו להפוך מדותיו בחזקה וכו'.

עוד בדבריו על נחיצות הכבישה בכח רב משום שיתכן שמה שנעקר ממנו הרע זה רק בנראה אבל בנסתרות עוד מעין נרפש סמון בחבו להקיר מימיו ע"י סיבה גדולה המעוררתם להתגלות ממחבואם להתפשט לצאת החוצה להשחית, וכן מה שהיה עד היום מושל יתכן שכבר התקרר, לזאת המשתמש בגדרי הכובש המהפך שורשו בכח מתמיד גם בנסיון הקשה יעמוד — וענינו מבואר ע"ד „שרש פרה ראש ולענה" ומבהיל ענינו של יוחנן כה"ג (ברכות כ"ט) „שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי אמר אביי הוא ינאי הוא יוחנן" וכו' התעוררו אצלו נסתרות מעין הנרפש להקיר מימיו. ומהאמור לעיל שצדקותו היתה בגדר כובש ואך לא הגיעה למעלת מושל וע"כ לקחוהו שבי נסיונות הצדוקים, אך לא היה כובש בתוך גדר המושל היינו להיות מושל ואם זאת לא לעזוב את גדרי הכובש. כי כל תכלית הכובש הוא להגיע למעלת המושל ושני גדרים אלו כובש ומושל ילכו משולבים, ובכוחות אלו יסתום את מעין הנרפש הטמון עמוק.

וכזאת מצינו (סנה' צ"ד) גבי יתרו שנעשה חדודים חדודים כל בשרו אף שנתגייר בהכרה מלאה לאחר שהכיר הבל כל הע"ז שבעולם ובכל זאת לא תבזה ארמאי קמיה והענין שאף שהגיע לגדולות עצומות

אך מעין הנרפש לא נכבש כל צרכו כי היה צריך לעקור זאת בגדרי הכובש והמושל כאחת.

ובזה יש להמליץ באמרם ז"ל (סוכה ג"ב ע"א) „לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה הללו ביכין והללו בוכין צדיקים בוכין ואומרים היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה ורשעים בוכין ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה" והנראה בלשון דבתחילה בא היצה"ר באותה טענה של חוט השערה גם לצדיק וגם לרשע. אלא דהרשע זלזל בחומרת חוט השערה ולא כבש אותו עד שנעשה אה"כ כעבותות העגלה כמ"ש בהמשך, והצדיק מיד הסתכל על חוט השערה כהר גבוה ודחה את חוט השערה בגדר מלחמה וכבישה, והוא הלשון באמרם היאך יכולנו „לכבוש" גבי צדיקים והיאך לא יכולנו „לכבוש" גבי רשעים, כי להגיע לדרגת מושל חייב מיד בתחילת עניינו להיות בגדר כובש וגם אם זה חוט השערה כי גם היצה"ר משתמש בגדרי הכובש כמ"ש (שם) „יצה"ר בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה, וברש"י, ולבסוף, משאדם נמשך אחריו מעט מתגבר והולך בו" היינו מתגבר והולך גם על המעט שהאדם נמשך אחריו בגדר כובש עד שנעשה כעבות העגלה מושל שקר. וכן על האדם לטובה גם את המעט הרע לכבוש ולהשליכו במצולות ים. ואת המעט הטוב להתחזק בו בגבורה רבה עד היותו מושל בחדס עליון.

ועוד שם בגמ' „אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך, אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. וברש"י אם רעב שונאך יצרך הרע רעב ותאב לעבירה, האכילהו לחם, הטריחהו במלחמתה של תורה וכו' השקהו מים, תורה, וכו' ישלימנו לך, שיהא שלם יצרך עמך, ואוהבך ואל ישיאך לחטוא וליאבד מן העולם" הנה הדגיש הטריחהו במלחמתה של תורה הוא גדר כובש עד שלבסוף ה' ישלימנו לך בגדר מושל שגם יצה"ר יהיה שלם עמך ואוהבך ואל ישיאך לחטוא כי אדם המעלה הזה מושל ביצרו ולא ינסה יצרו כלל להשיאו לחטוא.

אך ענין זה של גדר המושל יקר וכבד הוא למאד ועל זה אמר הגרי"ס שזה חובת כל האדם להיות במעלה זו, ובזכרו מתנד"א כ"ה „שכל אחד מישראל חייב לומר מהי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב" וכמו שבא עוד בתוכו שזה חובת כל אדם כפי שהאריך נכבדות. והנה מצינו עוד (שם בסוכה) „ת"ר ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם וכו' ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאיהם של ישראל כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם. כי הא דאביי שמעיה לההוא גברא דקאמר לההיא אתתא וכו' אמר אביי אי מאן דסני לי הוה לא הוה מצי לאוקומיה

נפשיה אזל תלא נפשיה בעיבורא דדשא ומצטער אתא ההוא סבא תנא ליה כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו כלומר דמלחמת היצר היא בגבורה ^{אוצר החכמה} איומה על מנת לכבוש כל חלקה טובה גם את גבורי המעלה המה הת"ח וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו לכבשו חלילה, ולימוד נמרץ הוא לדברי הגרי"ס שחייב להגיע לגדר המושל דרך גדר הכובש דוקא שאף שהאדם גדול מחבירו ^{אוצר החכמה} מאד ועל דעתו מושל הוא, בכל זאת יצרו גדול הימנו בלתי נכנע, ובכדי להכניעו יש להלחם עמו בתמידות גם על חוט השערה כנ"ל וגם בעת היותו גדול מחבירו מאד, והוא שאמרו שם (ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנא' צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו והנה התחילו הלשון יצרו של "אדם" וזכרו הפסוק צופה רשע "לצדיק" והיינו שיצרו של אדם מבקש להמיתו גם כשאדם הוא בגדר צדיק.

והוא כמו שאמרו (ירושלמי שבת פ"א ה"ג) "מעשה בחסיד אחד שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך כגון אני (ועבר על דברי חכמים שאמרו אבות פ"ב עד יום מותך) אתה חדא רוחא (שדה בדמות נקבה) ונסיתיה ושרי תהי ביה, אמרה ליה לא תציק רוח אנא אזיל—ואשתוי לחברך (כמו ששנו הם, אל תאמן בעצמך עד יום מותך) יעו"ש. חסיד זה מעלתו רמה עד למאד כי ע"ה נקרא שמו חסיד, ועל דעתו חשב כי הגיע לגדר מושל וע"כ אמר עד יום זקנותך, ונתברר לאותו חסיד שעדיין נצרך הוא לגבורה גדולה וכבישה מתמדת גם בהיותו בגדר חסיד, כמו שעשה (תנחומא ישן סוף חוקת) רבי מתיא בן חרש נעץ מסמרי אש בעיניו כשהגיע לנסיון ולא סמך על חסידותו כי ידע שיש לכבוש את הרע כל החיים ואין לך כבישה עצומה יותר מנעיצת מסמרי אש בעיניו, ואז נתעלה יותר ממלאכי השרת כמו שאמרו שם זה מעלת המושל בכח הכובש. ועוד בסוכה שם (ע"ב) זכרו הפסוק "מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון, וברש"י, עבדו, יצר הרע הוא עבדו של אדם שאם רצה הרי הוא מסור בידו שנאמר ואתה תמשל בו, ובספורנו על פסוק זה ואתה תמשול בו בידך להתקומם עליו בצלם אלוקים כאמרם וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו" והיינו שיתכן לאדם להיות מושל על יצרו כי יצה"ר חדא עבדו של אדם, וכח המושל בא ע"י עזר הקב"ה שהיה לו בגדרי הכובש כמ"ש הגרי"ס בהערה מדברי המדרש את האלוקים התהלך נח שהיה בגדר כובש ושע"ז עזרו הקב"ה, משא"כ אברהם הגיע לדרגת מושל ומעצמו מתהלך לשמור דרך ה', ויעויין מהרש"א (יומא ל"ח ע"ב) "צדיק מעצמו ורשע מחבירו" (ובענין עזר ה', הבט ימין וראה בדברינו על מכתב כ"ט).

ועוד (ע"ז י"ז ע"ב) "ניזיל אפיתחא דבי זונות ונכפייה ליצרין ונקבל אגרא כי מטו התם חזינהו לזונות איתכנעו מקמייהו, א"ל מנא לך הא א"ל מזימה תשמור עליך תבונה תנצרכה". ויעויין רש"י, — ובמהרש"א

יישב מ"ש פ' החליל ממעשה דאביי (הנ"ל), דהכא איירי בשעה שעוסק בתורה כפרש"י וכו' יעו"ש.

אוצר החכמה

עוד בענין המושל יעויין בספר (אגרת הידיעה — מאמר שליטה על המעשים) דמחמת שלוט לא היה מושל ביצרו. קרה לו שאמר אי אפשר לא באברם ולא באלקיו ח"ו. וזה לאחר שלוט בתחילה היה צדיק כמ"ש רש"י (ברא' י"ג י"ד) וז"ל „ולעיל שהיה לוט אצלו וכתוב וירא ה' אל אברם באותה שעה כשר היה" וכבר כתבה התורה מסעות אאע"ה בטלטולי הדרכים ברעב וכו' ולוט סבל הכל והלך עם אברהם כלומר דעמד על מעלות רוחניות, אך כיון שלא היה מושל ביצרו, לא רצה להוכיח את רועיו שלא ירעו בשדות אחרים, אות אמת הוא שאינו שולט ביצרו לבער את הרע ממנו ומרועיו ומכל סביבתו, וע"כ בעת שנפרד מאברהם בחר לו בגדר בחירה ורצון ממש להדבק בסדום עד שסכל לומר אי אפשר לא באברם ולא וכו'. ונמצא מבורר שהמחוסר בגדרי המושל עלול לירד בעת נסיון ר"ל עד כדי כך. והוא שזכר הגרי"ס בד"ה „גם מי שלא בא לבחינת תיקון המדות, הגם שיפלו דרכו כמאמר הכתוב (משלי ד') פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכוננו, בכ"ז הטעות כרוך בעקביו למאד, כי תאות כוחות הנפשיות מטילות ארסן בכח השכל לעור עיני פקחים".

ואמרו (ב"ב ע"ח ע"ב) א"ר יוחנן מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים וגו' המושלים אלו המושלים ביצרים בואו חשבון בואו ונחשוב חשבוננו של עולם, וברשב"ם המושלים ביצרו, צדיקים כדכתיב ומושל ברוחו מלוכד עיר, צדיק מושל יראת אלקים. ושם ברשב"ם כעיר זה שמתפתה ביצרו ובדברי האפיקורסים ואינו מושל ביצרו יעו"ש. ונמצא שהמחוסר בגדרי המושל יתכן לו להתפתות ביצרו ובדברי האפיקורסים ח"ו, ועוד נמצינו למדים שלחשוב חשבוננו של עולם יתכן רק למושלים.

ובענין נזיר כזאת ראינו יעויין (אבן עזרא במדבר ו' ז') ואחרים אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר וכו' ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והנזיר באמת הוא שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו ככל מי שהוא חפשי מן התאוות — ונקרא כמה פעמים קדוש עד שנתעלה למדרגת כה"ג שאסרה לו התורה ליטמא לאביו ולאמו, והיינו ודאי שהגיע לדרגת מושל הנושא נזר מלכות בראשו ובודאי פילס מעגל רגליו, ובכ"ז תפס עליו הרמב"ן (שם י"ד) „וטעם החטאת שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו וכו' כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות כי הוא עתה נזור מקדושתו ועבודת ה' וראוי היה לו שיוזר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלקיו כענין שאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזירים, הווה אותו הכתוב לנביא וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא, בתאות העולם" והטענה היא דמפני מה לא

הזיר עצמו לעולם לעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלקיו. כי גודלת התביעה דוקא למי שהגיע להיות נושא נזר ועטרת מלכות לשאת זאת בגאון כל הימים, הוא גדר המושל בחסד עליון.

ובזה די לנו לבאר את ענין המלומדה (ישעיה כ"ט י"ג) ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלומדה. הרי הזכיר יראתם אתי היינו שהיתה יראת ה' אך בגדר מלומדה וביאר הרד"ק "כי מי שאינו עושה אלא מה שמצווה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו מרצונו" ומתאים זה לדעת הרמב"ן בנזיר שלא הוסיף לעמוד כל ימיו בקדושה לאלקיו, וגדר המלומדה הוא דבתחילה עמד על יראת ה' טהורה אלא דיש לעמוד ולעלות במעלות, בגדר (שמואל ב' כ"ג ג') "צדיק מושל יראת אלקים", וכנ"ל מהמלבי"ם "שינוח עליו רוח דעת ויראת אלקים, ימשול בעצמו לעמוד בצדקתו וכו' באופן שיראת אלקים היא תהיה המושלת אז וכו' יעו"ש.

ולסיכום אמרו (שבת ל"ג ע"ב) "חזי דהוה ביה פילי בגופיה הוה קא בכי וקא נתרו דמעת עיניה וקמצוחא ליה, א"ל אוי לי שראיתיך בכך, א"ל אשריך שראיתיך בכך שאלמלא לא ראיתיך בכך לא מצאת בי כך". וזה ברור שגם לפני שנכנס רשב"י למערה היה בגדר מושל, ובכ"ז במה שאמר על עצמו "אשריך שראיתיך בכך וכו' אמר זאת רק לאחר שיצא מהמערה, כלומר שהגיע למעלות יתר, דרך גדרי הכובש שהוא במושגי הסבל והיסורין, מה שלא היה בו קודם לכן.

ושם "אמר לו בני די לעולם אני ואתה", ובמהרש"א, ע"פ מ"ש פרק לולב וערבה (סוכה מ"ה ע"ב) שאמר רשב"י כי ראיתי בני עליה והנם מועטין כו' אם שנים הן אני ובני וכו' יעו"ש. ומוכרחים שבטחון זה היה לרשב"י רק לאחר שיצא מהמערה שע"ז קאי המהרש"א במה שאמר לבנו, די לעולם אני ואתה, דהם בני העליה, ומעלתם באה מכח המערה, וכמ"ש, אשריך שראיתיך בכך וכו'.

השכל וההתפעלות — בגדרי הראיות

תורף דברי הגרי"ס, השכל מציאותי, וההתפעלות יוצאת מגדרי השכל, בשכל משתוים כל האנשים ואילו בהתפעלות אחד שונה מחבירו. ענין ריבוי הראיות ומשקל הראיות. ברבוי הראיות שכל בני אדם שוה, אך במשקל הראיות שונים רוח בנ"א זמ"ז — והיינו שריבוי הראיות עומדות על שכל מציאותי, ואילו משקל הראיות עומדות יותר על ההתפעלות, וסיכום שריבוי ראיות עדיף על משקל הראיות כי כן אמרו הלכה כבית הלל שבאו מכח ריבוי ראיות נגד בית שמאי שבאו מכח משקל הראיות. אך בכ"ז זקוקים למשקל הראיות. כי משפט הריבוי היינו משפט השכל להעמיד את האדם על ידיעות נאמנות וההתפעלות משפטה להחדיר את הידיעות אל לבו, השכל מתפשט ומתרחב עד בלי די. וההתפעלות

מכווצת כל כחות נפשו אל נקודה אחת שחפץ בה ודוחה את יתר כחות נפשו לפי חוזק ההתפעלות — כשם שההתפעלות ישנה בחסרונות כן ישנה במעלות — מעלת ההתפעלות שישרשו בנפשו ע"י הרגל בהתנהגות בפועל ולחזור הרבה מאמרי חז"ל המדברים במעלות. גם אם חושב שלא הושפע, שידע נאמנה שכן הושפע. כמו שהוכיח מר"ע, מעלת אאע"ה עבודתו היתה משכלו, מושג מעלת החי בהיותו מתפעל — וביאור הענינים. מה שכתב שבריבוי הראיות שכל בני אדם שוה, אך במשקל הראיות שונים רוח בנ"א זמ"ז והיינו שרוב ראיות עומדות על שכל מציאותי, ומשקל ראיות עומדות יותר על התפעלות. ועוד במש"כ במחלוקת ב"ש וב"ה דסברת ב"ש היתה לילך אחר איכות הראיות הוא המשקל, וסברת ב"ה היתה לילך אחר כמות הראיות, והב"ק שאמרה הלכה כב"ה נתברר שריבוי ראיות עדיף על משקל ראיות.

ויש לומר שגם בריבוי הראיות יש משקל. כי בהכרח כל ראייה שונה מראיה אחרת ואף שיצא לנו שריבוי ראיות עומדות על שכל מציאותי יותר מהתפעלותי אך בכ"ז כיון שכל ראייה שונה מחברתה, בהכרח דגם שונה בהתפעלותה השכלית. ונמצא שמה שאמרו רוב עדיף על משקל כי גם ברוב יש משקל — וזאת שכתב הגרי"ס שבשכל כולם שוים אבל בהתפעלות שונים. וזאת יתכן גם בהתפעלות של רוב (וכ"ש בהתפעלות של משקל) כי בריבוי הראיות יתכן שדוקא אם משקלם קטן יתפעל ממנו האדם חזק יותר מראיה חזקה שכלית אחרת כי לדידו כוחות נפשו נוטים להתפעל מדבר קטן דוקא ששייך בו ומהראיה הגדולה לא. ולאחר שמצטרפים כל הראיות כולם נמצא כולל רוב ראיות ובהכרח גם התפעלויות שונות.

והנה זכר הגרש"ז (באור רש"ז בראשית מקמ"ד) „כל בעולם כולם יודעים הכלל המפורסמות אינם צריכים ראייה. ואמרנו כי באמת אין מבין אותם רק העמל וכו' יעו"ש, והיינו שגם המפורסמות צריכים ראייה, כי אם ירצה להתפעל מן המפורסמות שהם בגדר שכלי אדרבה צריכים ראייה להרגישם ע"מ להבינם היטב שיחדרו בחדרי לבו. ובזה אין כלל אם התפעלות הראיה דוקא בראיה גדולה או פחותה, כי כיון שזכר הגרי"ס שבהתפעלויות שונים בנ"א זמ"ז א"כ אין לזלזל באף ראייה. ועוד (באור רש"ז ברא' מקפ"ד) הערה נפלאה במידות, עד כמה צריך האדם לחשוד א"ע, וגם צריך לרפאת המידות בדברים פחותים כתינוק, ולא ברעיונות גבוהות, כי הרע שולט על האדם בדרכי נערוות כי כל המידות רעות — דעת תינוק הן, כי בשכל אין מקום למידות רעות, וע"כ צריך לרפאותו ברפואות של תינוקות יעו"ש, וכדברינו שזה ראייה שמשקלה קטן, משקל רב לה לגבי אנשים מסוימים שמתפעלים דוקא מדברים קלים.

ואמרנו בזה נכבדות, דכתב החינוך בשרשי הרבה מצוות ששורש אחד להם כגון בזכרון הניסים במצרים, במצוה ה', שורש מצות שחיטת

הפסח הוא לזכור נסי יציאת מצרים, ואותו שורש כתב גם במצוה ו' גבי מצות אכילת בשר הפסח, וכן במצוה ז' שלא לאכול נא ומבושל, וכן במצוה ח' שלא להותיר מבשר הפסח. וכן במצוה ט' מצות השבתת החמץ וכן במצוה י' מצות אכילת מצה וכן במצוה י"א י"ב י"ג י"ד ט"ו ט"ז. עד שבמצוה ט"ז שאל למה צריך כ"כ מצות להזהיר בשורש הזכרון לזכור נסי יציאת מצרים. והשיב שאדם נפעל כפי פעולותיו. וההסבר שכל מצוה משפיעה על שורש הזכרון בצורה אחרת ובהתפעלות אחרת ובזמנים אחרים. כמו קרבן פסח שזמן אכילתו לזכור הניסים בזמן אכילתו. וזמן הקרבנות לזכור בזמן הקרבתו, ושלא להותיר עד בוקר פועלת עליו ההתפעלות כל הלילה וכן כל המצוות מכל מיני כוונות פועלת עליו ההרגשה עד שיגיע לשלימות. נכן במה שאמרו (מנחות מ"ג) כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא. וברש"י, הכל בחיזוק מכל וכל עומד בחזקה שלא יחטא. והנראה בכוונתו כי אף שציצית מעלתו גדולה כמ"ש וראיתם אותו וזכרתם בכ"ז אינו בטוח שלא יחטא מכל וכל. אך מי שמסובב בראיות הרבה כמו ציצית וגם תפילין וגם מזוזה הוא בחיזוק מכל וכל עומד בחזקה שלא יחטא כי הרבה מזכירים יש לו, ונמצא שלא די בהתפעלות אחת גדולה שיש במצות ציצית, אלא צריך עוד ועוד התפעלויות מצורפות לציצית, ואמרו חז"ל שהם תפילין ומזוזה, ולטעם זה כל המוסיף בזכירת המצות ודאי שיעמוד בחזקה שלא יחטא (כמדומה שראיתי כזאת לאחד הראשונים). וכן הוא בכל המצות שברובי ראיות לא יוכל לעולם להתעלם מהתפעלויות והוא כן גם בקביעת הלכה.

ובהתפעלויות המשתנות מצינו (ב"ר פל"ג אות ז') דרש ר"ע מעשה דור המבול בגנוק של מדי ולא בכו, וכיון שהזכיר להם מעשה איוב מיד בכו. (ובעץ יוסף ומתנות כהונה) ולא בכו שלא נכמרו רחמיהם עליהם אע"ג דנאבדו במבול הרבה טף ונשים ע"כ. ומשמע שהיה ראוי לבכות יותר על דור המבול מאשר על צרת איוב, ומעשה הבכי הוא ענין ההתפעלות והרי לנו שדבר יחידי קל מצדות איוב התפעלו ממנו יותר מהריגת דור שלם כי במה שהאדם משיג בשכלו שם נמצאת ההתפעלות יותר ואף שהוא יחיד לעומת הריגת דור שלם.

ואם שהוזכר בזה מעלת רבוי הראיות, הנה במשקל הראיות פעמים ישנה הוראה כבדה המורה לכל התורה כולה, וזה ע"ד שכתב (שערי תשובה שער שלישי אות פ') מדבר שם בגדר ערוה וכו' וכי תאמר בלבבך איפה נמצא בכתוב כי גדרה התורה גדר וכו' ? נשיבך הנה במצות הנזיר וכו' יעו"ש. נמצא שגדר במצוה אחת חייב להיות משקלה שיקיף כל התורה.

וכפי שמצינו במדות (קידושין פ' ע"ב) „אמרו אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו וכו' כי ההוא מעשה דהיה איתתא דהוה

עובדא ואפיקתיה, ובתוס', פר"ח מעשה באשה אחת וכו' יעו"ש. הביאו ראייה ממעשה יחיד של אשה לכלל העולם המורה התגברות יצר הבריות שיש בהם הכח לחטוא בשעת אנינות, ומעשה יחיד זה משקלו רב לכל העולם. עד שמצאנו נוראות בהתפעלות דבר קטן נגד ריבוי שכל וקדושה (ב"ר פנ"ו) השטן אמר ליצחק שאת המתנות יקבל ישמעאל, וכד לא תיעול מילא כולא תיעול פלגא" מבהיל, את חייו חרף למות על קדוש ה', וכמה שהשטן עשה עליו רושם להסיתו לא יכל לו, ומה שהצליח להכניס בלבו היה זה דבר קטן של שטות בלבול תכשיטים שישארו לישמעאל עשה עליו הרגשה והתפעלות למחצה לפי שעה (כי התחרט מיד כמ"ש וילכו שניהם יחדיו) ויצחק צדיק בן ל"ז שנה, והראינו לדעת שאין לזלזל באף פרט וראיה קטנה דיתכן לאדם למסור נפשו על קדוש ה', ודבר שטות יכול לעכב ר"ל, ומשקל ראייה זו כלל הוא לכל העולם, וזה בגדר רש"י (קהלת י' י"א) זבובי מות וכו' נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם" — וה"ה לטוב במשקל התפעלות דבר קטן כי ממנו תוצאות חיים. כמו שמצינו (ע"ז י"ז) ר"א בן דורדיא התפעל ממה ששמע דבר מאשה פחותת הערך, ויתכן שאמרה זאת בליצנות להסיר חרפת ההפחה מעליה ובכ"ז התפעל וחזר בתשובה עד כדי כך. ואמרו (פס"ר פי"ד, מדרש עשה"ד) שעכו"ם אחד התפעל מפרה שלא עבדה בשבת, אמרו שם הלשון "כיון ששמע העכו"ם כך נבהל ונזדעזע ונשא ק"ו בעצמו ואמר מה זאת שאין לה לא דעת ולא תבונה הכירה את בוראה אני שבראני הקב"ה בצלמו ובדמותו ונתן לי דעה ובינה לא יהיה ראוי לי להכיר את בוראי מיד חזר ליראת שמים וזכה ללמוד תורה ונקרא רבי חנינא בן תורתא" הוא מעלת התפעלות מדבר קל.

ולזאת בדברי הגרי"ס שרוב ראיות עדיף ממשקל הראיות, כי ברוב ראיות ישנם הרבה סוגי התפעלויות מה שיתכן לאדם להתפעל בהם וכן להוכיח צדקת ההלכה יותר ממשקל ראיות שאינם רוב, אם כי שהעיקר ברוב הוא המשקל.

ובמה שהעריך הגרי"ס את מעלת ההתפעלות שישרשו בנפשו ע"י הרגל בהתנהגות בפועל ולחזור הרבה מאמרי חז"ל המדברים מכשרון המידות וחיי הנצחי ולחזור ע"ז הרבה פעמים. — זאת משום שידיעת המדות צריך שישרשו בנפשו ע"י התפעלות, ולהגיע בהתפעלות לנקודת אמת, חייב זה להיות בהצטמצמות כוחות נפשו לאותה נקודה, ע"כ בפעם אחד שלמד (ואפילו בהתפעלות — כי היתה שטחית) עדיין לא הגיע לעמקות ההתפעלות בהצטמצמות כל כוחות נפשו לאותה נקודת תיקון. אך כשחזר הרבה פעמים מבין יותר בשכלו ומתפעל עמוק עד שבריווי החזרות כן יתפעל יותר בהבנת שכלו ויגיעו חדרי ליבו ויקנה תיקון נפשו.

ומה שכתב אל יפול לב האדם בראותו כי לא נשאר שום רושם בלבבו וידע נאמנה כי התפעלותו לא עלתה בתהו" וכו', הוא ענין הקנין גם בלימוד ובהנהגה של פעם אחת. ויעויין חינוך מצוה שע"ו, "כי האדם אחרי הזירו להשי"ת פעם אחת תקוה יש בו לקדש עצמו ולהוסיף יום יום בטובו ומן השמים מסכימין על ידו וכענין שאמרו ז"ל בא ליטהר מסייעין אותו לאחר שהזיר אפילו יום אחד יסתייע וישלים כל ימיו בטהרה" ע"כ. והוא כענין הגרי"ס, "כי התפעלותו לא עלתה בתוהו, רק הניחה ברכה בלתי נרגשת לחושי בשר עד אשר ירבו, ואז יכו שרש להוציא פרי צדק".

ומש"כ מר"ע שבתחילה חשב שאין דבר שיעשה בלבבו רושם אך בראותו כי אבנים שחקו מים אם כי לא נרגש בתחילה הרי ודאי שנכנס ללבבו כי אחרית דבר הוכיח שגם ההתחלה השפיעה עד שהרגשות הקנייניים יצאו מההעלם אל הגילוי. נמצאנו למדין שההתפעלות ראשיתה חייבת לבוא מהתבוננות השכל, כי הרועים לא התבוננו באבנים שחקו מים ונשארו רועים, ור"ע התבונן בשכלו והתפעל ועלה מעלה ראש. ומש"כ בסיכומו (ד"ה "מה יחיל" בסופו) "מלאכה קלה לחזור על מוסרי החכמים כמה פעמים עד אשר תתעורר התפעלות בנפשו וכו' ובספר החיים יחשב בהיותו חי מרגיש ולכל אשר יחובר אל החיים יש בטחון ובכלל עושי תשובה ימנה, וכן מה שכתב (בד"ה "היוצא מכלל דברינו" וכו') כי המדריגות בעבודתו ית' שלש הן במספר. א) הרגש היינו התפעלות. ב) כבישה. ג) תיקון היצר, היינו מושל, נמצא שההרגש שהיא הנמוכה שבשלשת מעלות אלו אך עכ"פ בגדר חי נחשב וכמו שכתב עוד שם. — ונמצא מבואר שבעל ההרגשה יגיע לכבישה ומכבישה להיות מושל — תיקון המידות כולם בס"ד. ויעויין (באור רש"י ברא' מכ"ו) מעלת גדר חי בידיעת השי"ת נמרצות נכבדות.

למאמר לא

דרוש וקבל שכר — בגדר חוק ומשפט

תורף דברי הגרי"ס, בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר. היסוד הראשי להצלחת עמל כשרון המדות הוא החוק במצות תורת ה', עצמות הלימוד נכנס בגדר חוק שכן צוה ה' במה שהשכל מנגדו והיצר משיב עליו.

וביאור הענין במה שכתב ששכר לימוד התורה אינה באה רק מכח משפט המובן בשכל. כי אם גם מכח בחינת החוק בכוונה רצויה שכן צוה ה', והוא הביאור (סנהדרין ע"א ע"א) "בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר" כלומר דכיון שלא היה ולא עתיד להיות ממילא פרשה זו אינה מביאה לידי אפשרות קיום מעשה